

MGBASA EJEMOZI ỤKA MMUỌ NSỌ NA NAJIRIA KAMGBE AGHA BIAFRA NA NAJIRIA BIRI: ETU IHE SI GBATA KWURU

Daniel Ihunanya Ilechukwu

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Eshia
Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka
di.ilechukwu@unizik.edu.ng, 08030886180

&

Chiamaka Patience Ilechukwu

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrika na Eshia
Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka
chyonwuka@gmail.com, 08165988748

Ụmị Edemede

Ndi Ụka Mmuọ Nso bu ndi nkuzi ha, ozizi ha na nkwenye ha gbadoro ukwu n'ike nke Mmuọ Nso Chineke. Ha na-agbaso usoro ofufe a haziri ahazi ma na-agba mbọ ikuzi ihe di n'Akwukwo Nso n'agbanweghi ya. Onye obula di n'otu usoro ekpemekpe a ka a na-akpo na Bekee (a pentecostal). Ihe gbasara ha na ije ozi ha ka a na-akpo (pentecostalism). Ederede a choputara mgbe ije ozi ndi uka Mmuọ Nso malitere, ihe bu ebumnobi ha mgbe ha malitere ohuru, agamniha ha kamgbe ha malitere na uru di iche batarala n'ije ozi ha tumadu n'oge ugbo a. E ji ufodu n'ime ha a ma ama na Najiria mere ebe mgbado ukwu nnyocha ederede a. Uka Mmuọ Nso malitere na Najiria na mbido 1970. Ederede a gbara ndahie ndi ndu ha n'anwu n'agbanyeghi ezi ebumnobi ha ji malite. Nke a mere ezi ebumnobi ndi a ji akpuzi afọ n'ala taataa. Ederede a gosiputara ndahie ndi isi uka Mmuọ Nso ma gbaa ndi ka kwu chim n'okwukwe ha ume ka ha na-aga n'ihu n'ezi oru ha. Ederede a bu nke nkwasị, n'ihia ya e jighi atutu o bula nyocha ya. Ederede a ga-eme ka ndi hierela uzọ n'Uka Mmuọ Nso chighakwute Chineke ma meghee anya ndi a na-achọ iduhie uzọ ka a ghara idupu ha n'okwukwe. E nyere ndumodu ka ndi niile bu ndi otu Uka Mmuọ Nso gbaa mbọ wepu oke ochicho, amuma ugha, oke ichu nta ego na aruruala ndi ozọ di iche iche ka Chineke wee jiri uka a rupu ebumnobi Ya n'ogbo a gbagoro agbagọ. Usoro nkanye akara uda olu a gbasoro bu nke Green na Igwe 1963. N'udidi a, a gaghi akanye uda elu, mana a ga-akanye uda ala na uda nsuda.

Ndubata

Uka Mmuọ Nso bu ndi kwenyesiri ike na ndakwasị ike nke Mmuọ Nso na ndu onye kwere ekwe site n'ime mmiri Chukwu na ikpe ekpere. Uka a kwenyere na onyinye isu n'ire bu otu mputa ihe ndu onye natarala ike nke Mmuọ Nso. Ha kwenyekwara na mkpuru nke Mmuọ Nso na-aputa ihe n'udi ibu amuma, igwo oria, amamihe na omuma ihe di mma na ihe di njo.

Ha na-akuzi maka ukpuru Akwukwo Nso na uzọ mmadu ga-esi gbaa oso ndu ya di ka ihe e dere n'Akwukwo Nso si di iji nwe ike jee ala eze Chineke. Ihe bu okwu a kpu n'onu n'uka ndi a a na-ekwu maka ha bu nziputa nke ike nke Mmuo Nso site n'iji ekpere nweta oru ebube Chineke n'udi ndi gunyere itopu mmadu n'agbu, igwo oria, ikewapu mmadu n'ubiam, inweta mkpuru nke afo, wdg. Ndi Uka Mmuo Nso mubara site na nkewapu ha kewapuru onwe ha puo na choochi ndi buru uzọ di ka Anglikan na Katoliki. Iji maa atu, Watchman Catholic Charismatic Renewal na Catholic Charismatic Movement si na Katoliki kewapu.

Mmalite Uka Mmuo Nso

Onye malitere Uka Mmuo Nso bu onye burula onye ukọ n'Uka Metodisti nke a na-akpo Charles F. Parham [1873-1920] (Obiefuna, 2004). Mana mgbe o maliteziri kpomkwem bu n'afọ 1901 na Topeka, Kansas di n'Amerika. Ihe kpatara mmalite ya bu ozizi Parham ziri gbasara ngozi nke abuo di ka John Wesley (1703-1791) ziri n'oge ahụ, ya bu nwoke ahụ malitere uka Metodisti. O bu ya kpatara na ndi uka Mmuo Nso ndi mbu kwenyere n'ozizi ngozi nke abuo bu isi ihe a na-ezisa n'oge ahụ na Uka Metodisti. O bu ya kpatara ndi uka Mmuo Nso ji kwenyesie ike na ngozi nke abuo. Ngozi nke abuo putara idi ndu di nso nke a kughị mmiri ma oli n'ozuzu oke. Okowa okwu ndi Uka Katoliki (1976-469), kowara ngozi nke abuo di ka odudo nso nke Mmuo Nso nke sitere n'ike nke Mmuo Nso (Obiefuna, 2004). Ya bu na mbata nke Mmuo Nso ejedebeghi n'idi n'ime mmadu kama o na-aputa ihe n'isu n'ire di iche iche (glossolalia) na iru oru ebube sitere na Chineke di ka o mere na ndu ndi ozi n'oge ike Mmuo Nso dakwasara ha (Olu Ndi Ozi 2:4). O buladi mgbe ndi ozi Jeso natachara Mmuo Nso ma malite ekpere, ike Chineke malitere putawa ihe na ndu ha. Etu a ka o kwesiri isi na-eme n'ogbako umu Chineke n'udi di iche mgbe onye ozi Chineke kwuchara okwu Chineke. Site na 1906 rue 1909, otu onye ojii bu onye mba Amerika na-ezisa ozi oma gbasara idi nso bu W. J. Seymour haziri ogbako ntute nke mmuo n'Amerika nke mechara buru oka ibe. O bu ya kwalitere ije ozi uka Mmuo Nso n'uwa niile. Kamgbe ahụ, Uka Mmuo Nso malitere igbasa di ka mkpuru ukpaka na mba uwa niile okachasi na Yuropu na Afrika. Na Yuropu, onye malitere ya bu onye ozi a kporo T. B. Barret bu onye Metodisti di na Norway. O malitere ya n'afọ 1920. Uka Mmuo Nso bu uka kacha eto eto na mba uwa ta a.

Uka Mmuo Nso na Najjiria

Otutu ndi mmadu elebaala anya n'uka Mmuo Nso. Uka Mmuo Nso bu ihe nwerela onodu na Najjiria. Nke a bu ihe doro ofodu ndi uka agba ochie. Ihe a bu ihe di mkpa nke mere kak ndi mmadu kpalie anya elu. Ya mere, otutu ndi mmadu edeela ihe gbasara ya. Ndi dere ihe gbasara ya gunyere Madu (1996), Ojo (1998a, 1998b na 2006) na Onu (2000). Uka Mmuo Nso malitere na Najjiria n'afọ 1974. Ndi nyere aka nabata ya ma mee ka o guzoro bu ndi bjara igbasa ozi oma na Najjiria bu ndi bi na Najjiria n'oge ahụ wee na-eje ozi ha. Mmetuta ike Mmuo Nso metutara ndu ha n'otu uzọ ma o bu nke ozọ nyeere ha aka gbasaa ozi oma. Ta a, Uka Mmuo Nso ndi e nwere na Najjiria na-amà uka ndi izizi aka n'ihu karja mgbe ha malitere ohuu. Nke a bu n'ihu mmepe na mgbasaa ozi n'uzọ ogbara oheru e si agbasaa ozi oma di ka intanet, kebulu, Utubu, wdg. Ndi Uka Mmuo Nso na-aka enye onwe ha ohere ikwu

okwu Chukwu na kebulu, TV na redio n'ihu na ndi mmadu na-akazi ekwenye n'ihe ha nuru na redio na kebulu karija nke ukwo Chukwu ha kwuru n'ulo uka. N'ataghi okwu eze, o di mkpa ka anyi mata na ndi a na-ekwenye n'ihe niile ha nuru n'agbanyeghi ma ha bu ezi okwu ma o bu na ha abughi. O bu ya mere na o buladi nke ahụ ha nuru n'uloaka, ha anaghi eji obi ha niile ekwe ya. Uka Mmuo Nso na-agbani inye onye obula usa gbasara nsogbu o ji bia site n'ekpere kporo oku na isu n'ire tinyere igwa ndi mmadu ihe ha chorochoro inu gbasara agamnihu na ezi mgbanwe na ndu ha.

Njirimara Uka Mmuo Nso na Naijiria

N'oge a, Uka Mmuo Nso agbasaala di ka mkpuru ukpaka na mpaghara Naijiria niile nke na o nweghi obodo i ga-eje ugbo a ka i ghara ihu otu ma o bu ibe ya. Nkuzi ha na usoro ije ozi nke mmuo ha na-amà ndi uka izizi di ka Anglikan, Katoliki, Metodisti, wdg aka n'ihu nke ukwu. Tupu onye na-ekpe ekpere a na-esepu onu n'otu ahiriokwu, ha etielà nnukwu 'Amen' uda ya ga-adi ka nke egbe elu igwe. O bughi di ka o na-adi na uka ndi izizi ndi na-eti 'Amen' mgbe onye nchu aja biara na njedebe ekpere ya. Ndi Uka Mmuo Nso na ije ozi ha na-aputa ihe n'akwukwo akuko di iche iche e nwere na Naijiria ta a tumadu ubochi uka. E tinye igwe TV na redio, a hu ma nu etu okwu Chukwu ha na ekpere ha si juputa. Ufodu na-ezi ihe kwesiri ebe ufodu enweghi ezi mmuta ha na-ezi. Ihe na-emebekari isi okwu ozi oma ndi Uka Mmuo Nso na-abukari nkwa agamnihu, nkwa olo ebube Chineke di ka ime ka onye isi hu uzo, ime ka onye oria nwere onwe ya, ime ka onye ngwuro gaa ije, ime ka nwa ogbenye buru ogaranya, wdg. O bu ya kpatara otutu ji enwe mmasi di egwu inuje ebe obula ha kporo ogbako ozi oma, ma na redio na TV. N'eziokwu isiokwu ozioma na ekpere ndi Uka Mmuo Nso bu ihe ndi Naijiria chorochoro inu, tumadu ugbo a onodu nchekwa na aku na uba Naijiria kpuru afọ n'ala. Ihe isi ike juputara n'ebe niile. Ya kpatara na onye o bula na-achosi ike iketa oke ngozi nke ya. Onodu ojoala anyi nke olile anya adighi na ya emeela ka ndi mmadu na-agbakwuru ndi Uka Mmuo Nso maka inye aka nke sitere n'ekpere kporo oku. N'ezie a ga-achoputa na ndi na-enujekwukari ndi Uka Mmuo Nso maka nchekwa na agamnihu bu ndi ndoro ndoro ochichi ririla ego Naijiria ma na-achọ nchekwa maka na egwu na-atu ha na iwe na-ewe ohanaze ha riri ego ha. Ebe o bu na ndi ndoro ndoro kpara udi aru di iche iche ma mara na ndi ulo ikpe nwere ike ikpe ha ikpe, tuo ha nga, mgbe ufodu naghatakwa ha nnukwu ego, ha na-ahuta ya na ezigbo uzo mgbapu bu igbajekwuru ndi Uka Mmuo Nso maka ekpere kpu oku n'onu ga-eme ka ndi na-achu ha chudebe ha. Otutu ndi na-achọ ihe iriba ama na oru ebube na-enuje n'Uka Mmuo Nso maka agamnihu na mgbaputa maka na ekpere ha abughi nke e ji nwayo ekpe di ka a na-ahu na uka ndi izizi kama ihe i ga-ahu bu iti mkpu ma mgbe kwesiri ma mgbe ekwesighi n'oge ekpere. Ha were ya na ekpere e ji nwayo kpe anaghi eru Chukwu nti. Ha kwenyere na naani nke na-eru Chukwu nti bu nke a na-eti mkpu, na-awuli elu na ya tinyere isi na ahụ niile ima jijiji. Mgbe ufodu o bu site na mmadu ida n'ala mgbe ukochukwu bikwasara ya aka ka a ga-ama na Chukwu agbaputala onye ahụ n'agbu ji ya. Onye adarughi ala a mara na ekpere abanyebeghi ya ahụ. Ya mere na e meghi ka e mere, ukochukwu ejiri ike n'uzo aghugho kwatue onye ahụ ka ndi mmadu mara na ike di n'ime ya.

Ụdidi Ụka Mmụọ Nsọ

N'ederede Matiu Ojo kpọrọ *African Charismatics in Encyclopedia of African and African-American Religion*, nke Glazier (2001) gurū, o weputara ụdidi usoro ụka Mmụọ Nsọ atọ. Ọtu nke mbụ bụ nke ọ kpọrọ Otu 'classical' bụ nke malitere mgbe ndi ọcha wetara ozi ọma ka nọ na Naijiria. Ndi mebere ya gụnyere 'Four Square Gospel Church, Apostolic Faith Mission, Apostolic Church, Assemblies of God Church,' wdg. Ha malitere n'ihe di ka agbata afọ 1930 rue 1940.

Otu nke abuo bụ nke Ojo (1998a) na (1998b) kpọrọ 'the Indigenous Pentecostal Churches'. Ndi di n'otu a malitere n'ihe di ka agbata afọ 1940 rue 1960. O bụ umu nwoke na umu nwaanyi chorọ ụzọ ha ga-esi gba nnukwu mkporogwu n'ime Chineke hibere ha. Ndi dabara nke ọma n'udidi a bụ ihe di ka 'Redeemed Christian Church' nke Enoch Adeboye choputara na 'Deeper Life Bible Church' nke W. F. Kumuyi hibere.

Udidi nke atọ bụ nke ka putara ohuu karia ndi ozọ. Ha malitere na mahadum di iche iche di ka ntute n'igbasa ozi ọma malitere n'ihe di ka afọ 1970. Ntute ahụ malitere n'etiti umu akwukwo ndi nke Kristi zukoro onu ma na-enweko di ka otu ndi n'ime Kristi n'agbanyeghi ụka onye na-eje. O malitere n'etiti ndi nke Kristi na-agu na mahadum Ibadan mgbe ndi so na ya kwuru na otu ha guzobere oheru na-enyere ha aka ito eto n'imata Kristi. Ha mechara gbasaa rue Mahadum Naijiria, Mahadum Ile Ife, Mahadum Legos, Mahadum Ahmadu Bello, ebe e nyeghariri ya aha ha kopuziri 'Fellowship Evangelical Students (F.E.S.)' kama nke o bu uzọ za bu 'Independent Charismatic Churches'. Okwu a kpu n'onu n'etiti ha gunyere imu mmadu oheru, ime mmiri Chukwu nke Mmụọ Nsọ, isu n'ire, na udi ogwugwo nsọ di iche iche nke di ka a ga-asị na o bu ya bu isi ihe a na-ezisa n'otu a (Udobata, 2015)

Ndi a malitere ozi ọma nke a na-eme na mpuga mbara ezi, n'ama obodo di iche iche, na-akpo oku ogwugwo nsọ maka ndi oria, mgbaputa maka ndi e kere agbu, agamnihu maka umu ogbenye na olu ebube na ihe iriba ama di iche iche. N'oge ahụ, o bu n' ala Igbo bu ebe ije ozi ha kara puta ihe n'ih i na otutu ndi mmadu ka nọ na nsogbu di iche iche ha dabara na ha nke agha Biafra na Naijiria wetara. Umụ Igbo che na onye nzoputa aghaghi ibiara ha otu ubochi site n'usoro ekpere ndi a anaghi agha inuje ebe o bula ha kuro kpom maka iputa n'ubiam na ihe isi ike agha tinyere ha na ya. E mechara ije ozi ndi a gbasaa di ka mkpuru ukpaka na mba Naijira niile nke e sitere na ha mechaa malite inwe ije ozi nke onwe di iche iche n'ebe niile. Otu 'Fellowship Evangelical Students' mechara gbarie. Ndi hutara na ha nwere okpukpo oku kewapuru onwe ha iji nwee ejem ozi nke aka ha n'otu n'otu, ndi bui nnukwu ụka ugbo a.

N'ihe di ka mmalite afọ 1970, ihe na-echu ndi malitere ije ozi onwe ha ura bu ikuzi nkuzi gbasara ibi ndu di nsọ na mweli nke ndi nsọ nke ha ghotara na o digo nso. O bughị maka agamnihu na inwe aku na uba niile juru uwa di ka o dizi ugbo a. Ndi obere ejem ozi ahụ anaghi achọ uzọ ego ga-esi ba n'akpa nke onwe ha ma o bu buru ndi ogaranya di ka o dizi ugbo a n'otutu ụka, kama ihe na-echu ha ura bu etu ha ga-esi ritere Kristi mkpuru obi n'uru. Mgbe aja bidoro bawa na garị n'ije ozi ndi a bu n'agbata afọ 1980 (Udobata, 2015).

Ọ bụ mgbe ego batawara n'ije ozi ndị a n'ihe dị ka agbata afọ 1990 ka ha malitere igbanweghari ha n'ụdị ụkà. Ọ bụ mgbe ahụ ka ndị ndu ha malitere zaba okpotokpo aha dị iche iche dị ka bishopu, pasto, apostulu, president, generalu ovasiya, wdg n'agbanyeghi ma ọ bụ mmadu abuo ma ọ bụ ato bu ndi na-efe ofufe.

Uka ogbara oheru ndi a gbasara n'udi mmadu atughi anya n'ih i etu ha si eji aka ha egosiputa ije ozi ha ma n'ime ma na mputa. Iji ma atu, ha na-eme igwe ha ji ekwu okwu ka o na-ada uda nke na ebe obula mmadu anola, o ga-anuriri olu ha, ma o burugodi onye nti ike. Onye biketere ha nso, no na nsogbu maka na o nweghi mgbe ebe niile agaghi na-ada gharaghara. Akuru ngwa ndi ozo ha ji agbasa ije ozi ha gunyere akwukwo akuko, mpempe akwukwo akpomoku na nke ozi oma, obobo akwukwo akpomoku, redio na TV. Ufodu enweela ulo mgbasa ozi redio na TV nke aka ha. Uzo ndi a dacha mma n'ikwu ezi okwu n'igbasa ozi oma maka na o nyekwuoro oru ha ta a aka nke oma.

N'oge ahụ ndi ntorobia hutara uka Katoliki, Anglikan, Metodisiti wdg di ka uka ndi agbo ochie, malitere nwebe mmasi na onu di egwu n'ebe uka ogbara oheru di. Ya mere na otutu n'ime ha gbahapuru uka a mnyere ha na ya, makpuo ndi nke ogbara oheru. Asusu ndi nke ogbara oheru ji ekpe ekpere bu nke ndi Amerika na nke ndi Briteni masiri ha nke ukwu.

Otutu uka ogbara oheru bugidere ibu nke na ha malitere wube ebe a na-amu Akwukwu Nso wee na-azuputa ndi ukochukwu aghara aghara. N'ih i na oge ahụ bu mgbe mmanu ala juru eju na Najiria nke mere ka ego di ebe niile, ha na-enyere ndi ha na-azu aka site n'inye ha ohere agum akwukwo n'efu. Ma ogbako nloghachi ha na-ahazi, ihe niile gbasara ya na-abu n'efu. Ndi wubere ulo akwukwo ebe a na-amu Akwukwu Nso na-agbali na-enye ndi niile debara aha n'ulo akwukwo ha Akwukwu Nso n'efu. Ndi mmadu ji nnoo ohere agum akwukwo n'efu ahụ baara onwe ha uru maka na otutu ndi debanyere aha maka ozuzu mechara buru nnukwu ndi ozi Chineke. Ihe meziri bu na ufodu ndi a zuputara mechara buru ndi mgbasa ozi na-akpaghari na mba uwa dum na-ezi ozi oma ebe ufodu bidoro mepewe uka na ejem ozi nke aka ha iji wee buru ndi isi uka.

Ndi ukochukwu uka ogbara oheru nwere usoro puru iche ha si enweta ihe ha chorọ n'aka ndi uka ha. Ha na-ekwe ha nkwa na o buru na onye nye Chineke, Chineke enye ya nke kari ihe o nyere ya. Ha na-ekwe ndi uka ha nkwa ibu ide na iba ogaranya ngada nga ma ha gaa n'ihu na-enye Chineke. Na Bekee ha na-asikari, 'The more you give the more you receive.' Mgbe ufodu, ndi a na-agwa nye onyinye a bu umu ogbenye ahughi tuturu rachaa. Ufodu a na-agwa ku mkpuru nke okwukwe mgbe ufodu ahughi ihe ha riri wee bia uka.

Ndi Uka Mmuo Nso esetjala aka n'ekpere ogwugwo nso ha nke na ha na-agwokwu ala, onodu aku na uba, wdg. N'ebe ha no, o bugh i naani mmadu na-aria oria, kama mgbe ihe siri ike na mbà obula, mara na ala ha na-aria oria. Mgbe onodu aku na uba gbapiara, mara na o na-aria oria. Ebe e ji akwado nke a bu ihe e dere n'akwukwo n'Ihe E Mere nke abuo isi nke asaa, amaokwu nke iri na ano; o buru na ndi m, bu ndi akpokwasiri ha aha m, eweda onweha n'ala, kpe ekpere, cho iru m, si n'uzo ojo ha nile laghachi; Mu onwe m gesi kwa n'elu-igwe nuru, baghara ha nmehie-ha, me ka ala-ha diri ndu. 'O bu ebe a ka ndi uka ogbara oheru gbadoro ukwu na nkwenye ha na ala Najiria no na nnukwu oria n'ih i mgbago

mgbago ọ́nụ́ ahịá ihé niilé na-agbagó n'ahịá, e nweghị́ nchekwa, e nweghị́ ọ́rụ́, ọ́rịá ọ́jọ́ dị́ iché iché tinyeré HIV, ebolá nké ká lará ala, korona, mmegbú ụ́mụ́ ogbenye, mpụ́ ná aghughọ́, wdg. Ha kwenyeré na mgbé nsogbú ndị́ Najjiriá maliteré bụ́ mgbé e meré ọgbakó ngosí omenalá a kporó 'The Second World's Black and African Festival of Arts and Culture (FESTAC)' ná Jenuwarị́ afọ́ 1977. Ha weeré ya ná nnabatá Najjiriá nabatará mmemmé ahụ́ na Najjiriá bụ́ nnabatá mmụọ́ ọ́jọ́ dị́ iché iche. Ọ́ bụ́ ya kpatará na ha na-ahazí usoró ekperé dị́ iché iché gbasará ọ́nọ́dụ́ ọ́jọ́ Najjiriá ká Chineké n'ónwé ya jirí aká ya dezieeré anyị́ ihé anyị́ kpachá anyá emebí n'alá anyị́. Ihé anyị́ amaghị́ bụ́ na ihé ọ́ soró sị́ kpeé n'ekperé má ndị́ nọ́ n'isí enweghị́ mmụọ́ ị́jị́ egwú Chineké chị́ alá anyị́, ihé na-ebé tá a na Najjiriá ga-adigide, má Chukwú ekwela. Nsogbú Najjiriá tá a bụ́ ọ́chị́chị́ ọ́jọ́ ná fónfọ́jú akpá n'aká ndị́ na-achị́ anyị́. Ụ́bọ́chị́ ọ́bụ́lá ị́tụ́ egwú Jehová batará n'ọ́chị́chị́ Najjiriá mará na ihé adị́lá mma. N'ihé dị́ ká etití afọ́ 1980, Benson Idahosá agaalarị́ ihé dị́ ká mbá irí asaá na isií n'igbasá ozí ọ́ma. Mgbé ahụ́ ká ọ́ dotará ndị́ ụ́ká ọ́gbará ọ́hụ́rụ́ ụ́fọ́dụ́ ndị́ ọ́ zurú n'ụ́lọ́ akwụ́kwọ́ nké onwé ya ebé ọ́ na-azuputá ndị́ mgbasá ozí dị́ ná Binin. Idahosá teré David Oyedepó mmanụ́ n'Ọ́gọ́stụ́ 1988 dị́ ká Bishopụ́ ndị́ Ụ́ká Mmụọ́ Nsọ́ dị́ na mgbagó ugwu. N'afọ́ 2014, otú magaziń nchọ́chá e nweré n'Amériká deputará na ọ́ bụ́ Oyedepó bụ́ ụ́kọ́chukwú kará nweé egó na mbá ụ́wá niilé n'afọ́ 2014. Idahosá gbadoró ụ́kwụ́ na nkuzí ibí ndụ́ agamnihú na ị́kpatá akụ́ kariá ndụ́ ị́dị́ nsọ́ bụ́ ụ́dị́dị́ W. F. Kumuyí maliteré ị́kuzí n'afọ́ 1981. Kumuyí ká nọ́kwá n'elú nkuzí ị́dị́ nsọ́ ahụ́ ruó tá a. Odeé a na-ekpupurú Kumuyí okpu.

Ndị́ maliteré ozí ọ́ma na ụ́ká ọ́gbará ọ́hụ́rụ́ dị́ iché iché na-ejikarị́ Amériká amá atụ́, na ihé kpatará Amériká jị́ agá n'ihú bụ́ na ha bụ́ mbá nọ́ n'okpurú Chineke. Maná ọ́tụtụ́ ndị́ ahụ́ na-ezí ozizí a amaghị́ ihé omimí kwaliteré ọ́nọ́dụ́ akụ́ na ụ́bá ndị́ Amériká na etú ha sị́ dị́ uchú ichekwá ya. Ọ́tụtụ́ ndị́ ụ́kọ́chukwú jị́ Amériká amá atụ́ sị́ na ọ́ bụ́rụ́ na anyị́ ekwé ká Chineké weghará ọ́nọ́dụ́, ọ́nọ́dụ́ akụ́ na ụ́bá anyị́ adị́ ká nké ndị́ Amériká. Maná ọ́ dị́ mmá ká anyị́ matá na anyị́ hapụ́ imé ihé kwesirí ká anyị́ meé gbasará ọ́nọ́dụ́ akụ́ na ụ́bá anyị́ má gbasoó naanị́ ekperé na ọ́ nweghị́ ebé anyị́ jị́ azụ́ aga. Enoch Adeboyé nké maliteré 'Redeemed Christian Church of God' so na ndị́ kuzirí ụ́dị́ nkuzí a anyị́ na-ekwú maká ya n'ogé ahụ́.

Etú Ihé Sí Gbatá Kwurụ́ N'Ụ́ká Mmụọ́ Nsọ́ Tá a

A ga-asị́kené na mgbé mgbanwé maliteré n'ijé ozí ndị́ ụ́ká Mmụọ́ Nsọ́ bụ́ n'ogé otú onyé ozí Chineké bụ́ Benson Idahosá maliteré ijé ozí ya bidó na 1939 ruó 1998. Ụ́dị́dị́ nnukwú agamnihú Idahosá nweré má n'akụ́ na ụ́bá má n'ijé ozí ya dị́ ká onyé nkwsá agamnihú meré ká ọ́tụtụ́ ndị́ ozizí tugharị́á ihú n'ozizí mbụ́ ha bụ́ mgbaputá mkpurú obí má ché ihú n'ozizí agamnihú na inwetá akụ́ na ụ́bá dị́ ká ụ́zọ́ e sị́ egosiputá amará Chineké na ndụ́ mmadú. Anyị́ asighị́ na ọ́ bụ́ asị́, maná ọ́ bụ́ ya karirí ozizí maká ndụ́ ezí omume? Benson Idahosá bụ́ onyé maliteré 'Church of God Mission Incorporated' zirí ozí dará ụ́dá gbasará agamnihú, ọ́rụ́ ebubé na okwukwé dị́ ndụ́ nké meré ká ọ́tụtụ́ ndị́ nzisá ozí ọ́má soró ụ́kpurú ya. Idahosá na-akuzí na ndị́ nké Kristí kwesirí ị́matá usoró e sị́ inwetá akụ́ na ụ́bá na agamnihú ị́jị́ kpọ́rị́ ndụ́ n'ozuzú oke. Idahosá kwurú na ya agaghizí anyá ụ́gbọ́ alá nweré ọ́nụ́ ụ́zọ́ abụọ́ bụ́ nké juputará ebé niilé n'ogé ahụ́ kamá na ọ́ bụ́zí nké ọ́nụ́ ụ́zọ́ anọ́ ká ọ́ ga-ebidó gbabá dị́ ká mesedisí na píjootu. Ọ́ dọ́sirí aká na ntị́ iké ká ndị́ nké Kristí kwusị́ ị́jị́ egó kirikirí akwụ́ otú ụ́zọ́ n'ụ́zọ́ irí na onyinyé ndị́ ọ́zọ́. Ọ́ kwurú na onyé ọ́ bụ́lá kwesirí ị́dị́ na-eji

ego akwukwo gbagotere enye Chineke onyinye. Mana o chefuru na o nwere ndi enweghi ego kirikiri ahụ ma ya fodu nke akwukwo.

N'oge Najiria na-agabiga nnukwu ochichi nchigbu n'aka Gen. Sani Abacha bido n'afọ 1993 rue 1998, ndi Uka Mmuo Nso juru itinye aka n'ihe gbasara goomentị na ochichi mana ha gara n'ihu na-ezisa gbasara oru ebube na agamnihu mmadu. O bu ya kpatara otutu ndi ndoro ndoro ochichi ji were uka ndi a di ka ebe mgbaba nwere ike izo ha na ego ha zutere n'ohi na goomentị. Otutu n'ime ha gbabara na 'Redeemed Bible Church of God (RCCG). Ebe o bu na ndi Uka Mmuo Nso enweghi ike ime ihe o bula gbasara ochichi ojoo Sani Abacha, mana ha nwere ike inabata ndi zuru ego na goomentị ya ma chekwaa ha.

Pentecostal Fellowship of Nigeria (PFN)

PFN bu otu e wubere n'afọ 1985 ka ha gbaa mbo hu na uka niile ndi mejuputara ya di n'otu ma na-eje ozi di ka ebumnobi Kristi ji wube nzuko si di. Mana ajuju diiri anyi bu - 'Otu a o mejuputara ebumnobi a e ji wube ya tumadu n'ebe o metutara ikwusa Kristi ma ziputa Kristi n'omume kwa ubochi ndu anyi?' Mgbe anyi kowachara ihe ufodu anyi choputara gbasara ndi ukochukwu Uka Mmuo Nso ufodu, onye o bula ga-eji ire ya guo eze ya onu.

A maghi etu a ga-esi na-ako na onye ozuzu aturu Chineke kwesiri ibu onye inye aka nye umu ogbenye ndi no na nzuko ya ga-esi chee na o bu inwe ugbo elu nke aka ya bu ihe kacha mkpa imeputa na ndu a. N'ebe ndi ukochukwu Uka Mmuo Nso no, o dizi ka a ga-asị na inwe ugbo-elu na mahadum onwe buzi ihe asom mpi ta a. O bughị na ihe ndi a bu ihe ojo, kama mgbe e nwere otutu ndi e kwesiri izu n'akwukwo bu ndi o nweghi ka o ha ha, o buru izu ugbo elu bu ihe ka mkpa. Nke a adabaghi adaba. Izu esteti aghara aghara, inwe akatamkpo ego n'ulo oba ego na igba alukwaghi m n'etiti ndi ukochukwu na ndi nwunye ha buzi ihe na-eme ka otutu na-aju ma ndi Uka Mmuo Nso ekwenyekwara n'ihe ha na-ezisa n'ezie ka ha bu naani ndi soro okwu onu m ma gi esokwala omume m. Mgbe etebeghi nnukwu aka, onye bu onye isi PFN ma burukwa onye isi CAN gara ulo ikpe maka na e ji ugbo elu ya buje ego di nde Dola iteghete na uma mba ofesi n'uzo ezighi ezi na nzuzo. Ihe e ji nweta ugbo elu a bu maka na ihe a mere na Sautu Afrika; o buru na Najiria ebe a na-abata udi ihe o bula, o nweghi onye gaara isi ya yaa. Ihe bu iwe ndi mmadu mgbe a nuru uru a bu na ugbo elu bu nke ndi uka bunyere ya maka mgbasara ozi oma mgbe e meere ya mmemme icheta na o gbaala afọ iri anọ o norola n'ije ozi nke Chineke buzi ihe e ji na-etinye aka n'udi mpu di etu a. Iwu mebere ya na o buru na ndi ohi nara mmadu ugbo-ala ya, jiri ya jee ohi ebe obula, o buru na onye nwe ya ejeghi ozugbo mee ka ndi uwe ojii mata nke a, a ga-ewere na o maka aru ahụ. Nke a o bu uzo nwa otu Kristi si agba mbo ka a chuo mpu di n'ala anyi taa?

N'ala Igbo niile, ndi uka katolik na Anglikan bu ndi nke mbu n'ihe gbasara agum akwukwo ruo ma ta a. O bu ya kpatara na ha nwere otutu ulo akwukwo mahadum, seminari na konventi di iche iche n'ala Igbo. I gakwaa n'akuku oru mmepe ndi ozo ha nokwuazi ya. Iji ma atu ha nwegasiri ulo ogwu, ulo ebe a na-azu ndi enweghi nne na nna, ulo mmeputa aku, ulo aku wdg. N'agbanyeghi akatamkpo ego si n'ebe ndi a aputa, o nwunbeghi uka ma o bu Dayosis obula zuru ugbo elu bunye ukochukwu ma o bu bisho. O nweghi ukochukwu

Katolik ma o bu Anglikan nwere esteti na Naijiria ma o bu na mba ofesi mana ha na-ahụ ego n'ijeri n'ijeri karidjari ndi uka ogbara oheru.

O nweela mgbe otu Poopu uka Katoliki banyere ugbo-elu gaa mba Osuturelia. O so ugbo elu oha mana onye a bu onye na-achikwa ihe kariri okara ndi uka na ego e nwere na mba uwa niile. N'afọ 2014, Poopu Francis bara ugbo-elu oha jee etiti owuwa anyanwu. O bughi ugbo-elu nke aka ya. Gini ka anyi nwere ikwu gbasara nke a n'iji tunyere etu ndi uka ogbara oheru si azu ugbo elu aghara aghara ebe ha makwa na ndi uka ha ufodu ahughi nri onu ha riri. Kedu maka mahadum di iche iche ha ji otu uzọ n'uzọ iri umu ogbenye ru, mana etu e si wego ugwo akwukwo ha, umu ogbenye a turu utu mahadum ndi a enweghi ike ikwu ugwo akwukwo umu ha na ha. Mgbe gara aga, Poopu Francis kwu n'ama di n'iro na-ekwu okwu n'enweghi ndi oru nchekwa gbara ya gburugburu iche ya nche mana otutu ndi isi uka ogbara oheru na-ekpoghari ndi uwe ojii ebe niile ka a ga-asi na ha bu ndi na-achi na goomentu.

N'ebe o metutara agum akwukwo, uka Katoliki na Anglikan no n'ihu n'ihe gbasara inye ndi nchu aja ozuzu agum akwukwo zuru oke tupu e chie mmadu Fada ma o bu ukochukwu. O pekata mpe, Fada ga-enwetago skuul saatu tupu o jebe seminari ukwu. Tupu o buru Fada kpomkwem o ga-enwetago nzere digirii na Filosofi. N'otu aka ahụ ndi Anglikan n'odi nso a emeela ya na a gaghị anabatazi iji diploma chi mmadu ukochukwu, na opekata mpe mmadu ga-enwe nzere digirii na Tioloji nke a kporo 'Bachelor in Theology' (B.TH) tupu e chie ya ukochukwu. Usoro oheru a malitere n'afọ 2015 nke a ka gara aga. E wezuga nke a, i ga-ahụ ndi nchu aja Katoliki na Anglikan n'ebe ndi a: nkuzi n'ulo akwukwo omumu akwukwo nso, ulo akwukwo omumu maka Chukwu (theology), omumu Saikoloji, Fisikisi, mmebe iwu, ulo ikpe, ndoro ndoro ochichi, igbasa ozi n'ikuku na redio, TV na akwukwo akuko, ulo ogwu, wdg. Naani ihe ulo aku ka a naghị ahukari ndi nchu aja n'ihia na oru di ebe ahụ agaghị enye ha ohere o bu la ije ozi ha. Mana o nweghi etu i ga-esi hu onye nchu aja Katoliki ma o bu Anglikan ji asambo adigboroja akpaghari di ka o juru na uka ogbara oheru. Ndi nchu aja Katoliki na Anglikan ka onu ogu ha ka na ndi nwere nzere Ph.D. sitere na mahadum ndi a ma ama na mba uwa niile. Mana ihe di ka 'Assemblies of God Mission' n'oge gara nwere mgbe ha no na ndi kwe ma ndi ekweghi mgbe ha na-azo okwa onye ga-abu 'General Superintendent.' Onye isi ha nwere nzere PhD n'oge ahụ ji aka ya tube onwe ya ugo na ya bu profesu ebe o bu na o nwenubeghi mahadum ebe o kuziri nkuzi kamgbe o ji puta uwa. O di mkpa ka anyi mata na mmadu enweghi ike ibu profesu ma o buru na o nweghi ulo akwukwo mahadum ebe o na-akuzi ma o bu ebe o nwe n'onwe ya (Proprietor). O bughi naani ya bu ebubo e boro ya. E kwuru na o nwere elekere aka o zuru ihe ruru Dola Amerika puku isii. O bu ndi uka ya gbara ihe ndi a niile anyi na-ekwu maka ha n'anwu ka uwa soro hu ihe onye Chineke kporo ka o chikwaa igwe aturu na-eme onwe ya. O bu etu a ka o kwesiri ka o na-adi ka o ga-abu onye amaghi me uwa ahụ ya. Mgbe ihere mechara ya, o gaghị etinye aka na ya ozu. O marakwuo na ihe anyi biara abughi ichu aku na uba na ihe di n'ime uwa kama na anyi biara gbasaa ala eze Chineke. Nke a ga-emekwu ka anyi wepu aka n'udi mpu na aghughu dizi ugbo a n'etiti ndi nke Kristi, tumadu ndi Uka Mmuo Nso di ka ikwa iko, iji uzọ mpu enweta ego, oru ebube a kwadoro akwado, iji ogwu adota ndi mmadu,

igba alukwaghị m, wdg. Gini ọzọ ka anyị na-ezisa mgbe ndị ụka anyị choputara na anyị bu ndị soro okwu ọnu m, esola omume m?

Umụ ogbenye ga-ekute ume ndu ma o buru na ndi ụka ogbara oheru nwere ike iji naani pasenti iri abuo n'ihe ha na-enweta eleta ha anya. Mana o nweghi onye na-aju ha ase. Ebe nke a na-enye umu ogbenye akpa osikapa enye, ya bu na 'Synagogue Church of All Nations' nke T.B. Joshua malitere, a na-agba mbo na-ezi uwa niile etu ha si ebunye gasi ha umu ogbenye mana ha anaghi egosi ohanaze etu ha si enweta ego. Gini kpatara e ji ezo nke ahụ?

Otu onye a na-ekpupuru okpu n'etiti ndi ụka ogbara oheru ruo ma ta a bu W. F. Kumuyi, bu onye isi 'Deeper Life Bible Church' n'ihi na kamgbe o malitere nzisa maka ndu di nso, o bu na ya ka o ka no ruo ma ta a. O naghị etinye aka na ndu aghugho na mpụ ndi ọzọ na-etinye aka na ya.

Ndi Uka Mmuo Nso na Asusu Igbo

Asusu e ji mara ndi Uka Mmuo Nso bu Bekee. Ebe obula o soro ha noro n'ime obodo, i ga-achoputa na ha ga-anọ ebe ahụ na-etika Bekee ka a ga-asị na echi adighi. Ha chefuru na o nweghi ihe mmadu ga-aghota n'asusu ọzọ karia n'asusu nke nne ya. Ndi agburu ọzọ di ka Awusa, Yoruba na ndi ọzọ maara nke a mana ndi nke no n'ala Igbo n'agbanyeghi na ha bu ndi Igbo, a gaghị anu Igbo n'onu ha tumadu n'oge ikpe ekpere. Ha nwere ike jiri Igbo mgbe ufodu n'ime obodo mana a biazie n'ekpere, ha amalite Bekee ha. Amaghi m ma ufodu n'ime ha eche na Chineke anaghi anu ekpere e kpere n'Igbo? O bu ya kpatara na onu ogu ndi okenye ka na ụka ndi izizi karia na nke ndi agba oheru maka na o bu ha ka na-enwe mmasi n'Igbo karia umu agbo oheru ndi che na Igbo bu asusu ndi mgba eke, na ndi jikwu ya ekpe ekpere bu ndi iti. O di mkpa na a ga-eji asusu Igbo kporo ihe ma n'ekpere ka o ghara inwu. O nweghi asusu e ji kpe ekpere Chineke anaghi anu. Ka anyi cheta na onye kporo oja ya mkpokoro, umu aka ejiri ya kpoo ntụ.

Nchikota

Ederede a abughi iji kato ije ozi ndi nke Chineke e nwere na ụka ogbara oheru kama o bu iji kpoghachi ndi nke Kristi azu n'ihunanya mbu ndi a muru oheru n'ime Kristi ji gbaso ozi oma iji zoputa ndi na-ala n'iyi. Okwu Chukwu o bua mmadu kwuchara mana o meghi ya eme di ka asu a buru n'aja lara n'iyi. Odee a kpebikwara di ka Daniel na umu nne ya na ya agaghị ekwo maka ego na akụ nke uwa a enweghi ebe o du mmadu eje meruo onwe ya n'ajo oge a.

Ihe kpatara ndi nto ji megide tobakwuo ndi nke Chineke bu n'ihi etu ha si ebughari ugbo ala ndekwuru nde naira akpaghari. Ufodu kwo maka ya che n'amaghi ama na ihe e ji ama ukochukwu na-eme nke oma bu udi nnukwu ugbo-ala o nwere. Mana nke a abughi ezi okwu maka na ukochukwu nwere ike ghara inwe ugbo-ala mana o ka ga-enwe ugwu na nsopuru ma o buruhaa na o na-eje ozi ya n'itu egwu Chineke ma na-akwanyere onwe ya ugwu.

Ebe o bu na Kristi bira kuzie na mmadu agaghị enwe ike ife nna ukwu abuo n'otu oge, o ga-aka mma na ndi nke Kristi hooro ife Kristi hapu ego. Ego ga-abia ma oge ya rue.

Ọ bụrụ na onye ọ bụla ga-aburiri ọgaranya, i mara na ihe Pọl na ndi ozi mbu zisara ezighi ezi. Odee a ga-achọ ka mmadu huta ederede a di ka ihe ima aka n'ihu nke nwere ike imanye ya ka o dee ederede nke ọ ga-akowa ebe ije ozi Jizos hibere isi n'ikpakoba akụ na uba niile di n'ụwa a. O nweghi ihe Jeso bu onye nlere anya anyi nwere rukwee onwu ya n'agbanyeghi na e nwere ugbo ala na inyinya ibu di oke onu ahia n'oge ahụ.

Ọ bụrụ na e nweghi ncheghari n'ebe ndi uka ọgara ọhuru no, ihe ojoo juru na Naijiria na kwa n'ala Igbo ga na-aga n'ihu n'ihia na Chineke anaghi anara aja onye mmehie. Ọ bu eziokwu na ebumnobi e ji nwee uka ọgara ọhuru akpuola afo n'ala. Mana anyi niile gbanwee omume anyi, ihe ga-adị mma na Naijiria na kwa n'ala Igbo.

Edensibja

- Dike, C. (2002). Which way Christianity 2-12 Octobernity. A paper presented at an International Symposium on Christianity, Islam and Ancestral Religion.
- Laurentin, R. (1978). Catholic pentecostalism. Trans. M. J. O'Connell. New York: Image Books.
- Madu, S. C. (1996). The Spread of Pentecostalism in Nigeria: A case Study of Deeper Life Bible Church in Owerri North L.G.A. A Project report submitted to the Dept. of Religion and Human Relations, Nnamdi Azikiwe University .
- Obiefuna, B. A. C. (2004). Pentecostals and Pentecostalism: A Pastoral Reflection. In *Journal of arts and humanities*. Vol. 1.
- Ojo, M. A. (1998a). Of Sants and sinners: Pentecostalism and the paradox of social transformation in modern Nigeria. Inaugral Lecture Series. No 227, Obafemi Awolowo University, Ile Ife, 2000.
- Ojo, M. A. (1998b). The charismatic/pentecostal Experience in Nigeria. *Journal of African Christian thought*. Vol. 1, No 2, 1998, pp 25-32.
- Ojo, M. A. (2006). The end time army: Charismatic movement in modern Nigeria. Trenton N.J: African World Press.
- Onu, J. (2000). Pentecostalism: Selling Jesus at a discount. Enugu: Pearl Functions. In J. A. Saliba (Ed.). *Perspectives on new religious movements*. London: Geoffery Chapman.
- Udobata, R. N. (2015). The personal and national healing salvation programme of the pentecostal and charismatic movement in post Nigeria-Biafra war era (1970-2010). An unpublished Article withotu a date.